

LŐRINCZ JÓZSEF

Helyzetjelentés a javítóintézeti nevelés végrehajtásáról

1. Mint közismert, a javítónevelésnek, mint a fiatalokúaknál alkalmazható speciális szankciónak megjelenése az 1878-as Csemegi-kódexhez fűződik. A kódex szűkszavúan mindössze arról rendelkezett, hogy a 20. életév alatti fogházra ítélték azt a 6 hónapot, amit magán-elzárásban kellene tölteniük, javítóintézetben tölthessék le, illetve a 12–16 éves korban lévők – ha a bűncselekményük bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírtak – javítóintézetbe helyezhetők.¹ Mai kifejezéssel élve, afféle fiatalokúakra szabott alternatív szankcióként jött létre a javítóintézet. A kódexet megjelenése után a javítóneveléssel kapcsolatban két ellenkező pólusú kifogás érte: az, hogy mostohán, kurtán bánt el a fiatalokúakkal és az, – különösen a gyakorló jogászoktól – hogy értelmetlen és alkalmatlan a felvétele a törvénybe. Ha a Csemegi-kódexet megalkotásának jogfilozófiai, kriminálpolitikai közegében nézzük, úgy véljük, hogy Csemegi merzségére volt szükség a javítónevelés felvételéhez. Ennek három okát említjük meg:

- A Csemegi-kódex a klasszikus büntetőjogi iskola indeterminista talaján állt, ha a nagy kodifikátor következetes, akkor e szankció is a megtámadott és megsértett jog sérelmének reparációját kellett volna szolgálnia, az elkövető korára, nemére tekintet nélkül. Csemegi – szerencsénkre – nem volt következetes.

- Csemegi nem hagyhatta figyelmen kívül az amerikai és az európai kontinens „művelt országaiban” végbemenő folyamatokat. Az európai kontinensen a korai polgári, urbánus fejlődés először az észak-német illetve a Hansa városokban, később a kontinens csaknem teljes nyugati térfelén létrehozta a városi együttélés nyugalma biztosító szociális közintézményeket: a kórházat, a szegényházat, az árvaházat, a dologházat és a fenytő-dologházat. A polgári pragmatizmus ezek kombinációjából hozza létre a fiatalokúak javító-nevelésének prototípusait, ahova bűnelkövetés miatt hatóságilag illetve a szülők kívánságára utaltak be fiatalokúakat. A város egykori kezdetleges „szociálpolitikájának” és „kriminálpolitikájának” szerencsés érintkezése ez a fiatalokúak érdekében, amely azonban az egész nyugati újkor történelmének keresztül napjainkig vezet. Talán elég, ha a javító-nevelésnek néhány, az átlagostól kiemelkedő intézményeit említjük: a XVII. század elején a Hamburgi Ehrliches Haust, a tisztességes házat, a XVIII. sz. elején az olasz San Michele-t, a XVIII. század végén John Howard farmiskoláit, a XIX. század közepén Mary Carpenter rongyos iskoláit és a XIX. század utolsó harmadában Amerika bekapcsolódását az Elmira Reformatorykkal.

---

¹ Lásd: Csemegi-kódex 42. és 84. §§.

- Csemegi bátorságát egy harmadik tényező is bizonyítja: az ország felgyorsult gazdasági fejlődése a társadalmi rétegek egyenlőtlensége felé hatott, ami növekvő bűnözéssel, ezen belül a fiatalkorúak kriminalitásának növekedésével járt. A klasszikus büntetőjog és büntetőpolitika logikája szerint ez a szankciók súlyának, represszív tulajdonságai fokozásával járt volna. Csemegi nem ezt az utat járta.

- Visszatekintve az elmúlt 130 évre most úgy látjuk, hogy a javító-nevelés felvirágzását a XIX-XX. sz. fordulóját megelőző és az azt követő évtizedben élte meg. Érveink a következők:

- A büntetőjogtudomány haladása folytán a javító-nevelés belekerült az új, pozitívista kriminálpolitikát előkészítő XIX. századvégi reformok sodorvonalába. Ennek a reformnak vezéreszméi: a determinizmus, a célszerűség, a speciálprevenációs gondolat, a tettes-központú szemlélet voltak. Mindehhez – a jogászai gondolkodásban is – megvalósítási laboratóriumként kínálkozott az antiszociális gyermek- és fiatalkorúak kezelése.

- A társadalomtudományos gondolkodásra forradalmi módon ható determinizmus hirtelen kiszélesítette az emberi közösségekkel és az emberrel, mint egyénnel kapcsolatos vizsgálódások territóriumát. Ez a szemlélet lehetővé tette, hogy a századfordulói több-kevesebb magabiztossággal eljussanak oda, hogy az emberi akarat-elhatározást 3 szféra – a szocio-, a bio- és a pszichoszféra – befolyásolja egy dialektikus, bonyolult kölcsönhatásban egymással. Ez ahhoz az elvi felfedezéshez vezetett, hogy a defektusos embert e három szférán keresztül lehet korrigálni. Így erősödnek meg a témánk szempontjából különösen fontos kutatási és kísérleti területek, mint az inadaptáltak pszichológiája, az erkölcsi fogyatékosok pedagógiája, illetve a kriminálpedagógia. E tudományterületek megalapozását neves szakemberek, mint Ranschburg Pál, Éltes Mátyás, Kármán Elemér, Ganyó Vilmos, Vágó Károly munkássága fémjelzi.²

- A javító-nevelés sikerének a fentebb jelzett két évtizedben van egy harmadik összetevője is: a tevékenységet támogató kedvező feltételek megléte. 1912-ig 7 állami és 12 magánintézet mintegy 3250 férőhellyel létesült. Az intézményrendszer tehát szilárd működési alapokat kapott, ennek a leglátványosabb bizonyítéka évszázados fennmaradása.

Az I. világháborút követően a javítóintézetekre hosszú depresszív időszak következett. Az elhúzódó háború és forradalmi időszak csaknem teljesen felszámolta a javítóintézetek korábban kialakított kedvező légkörét (a kormány katonai célokra vette igénybe az intézeteket, katonai szolgálatba állította a növendékek és a nevelőszemélyzet arra alkalmas részét). Az ekkor megbicsaklott javítónevelés a világháború után elszürkült, hiába vívtak ádáz utóvédharcokat olyan neves szakemberek, mint Vámbéry Ármin, Kármán Elemér, Weszely Ödön, Nemes Lipót és a fáradhatatlan Finkey Ferenc. Az oktatáspolitikában, a tudománypolitikában kétségtelenül jelentős eredményeket felmutató, Klébersberg Kunó nevéhez fűződő kultúrpolitika figyelme sajnálatosan nem terjedt ki a fiatalkorú bűnözés megelőzésére, ez pedig azonnal érzékelhető nyomot hagyott a javítóintézetek finanszírozásán, megkezdődött a személyi állomány alulfinanszírozásának hosszú korszaka – összes következményeivel együtt.³

A helyzet a kriminálpolitika torzulása miatt nem javult a II. második világháborút követő ötvenes években sem. A szankciórendszert ugyan drasztikusan átalakították, de a javítónevelés szinte érintetlenül került át. Feltehetően azért, mert nehezen nélkülözhető

² Lásd részletesebben: LŐRINCZ JÓZSEF: *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása*. Vác, 1998. 22–26. p.

³ V.ö.: LŐRINCZ 1998, 63–66. p.

igény mutatkozott a bentlakásos nevelőotthonok és a börtön határán lévő intézettípusra. A 60-as években, a „klasszikus Kádár-korszak” konszolidáltabb légköre lehetőséget kínált a javítóintézetek pedagógiai légköre javításához is. A jogászai gondolkodásban a kriminológia kibontakozása hozott szemléletváltást, a kutatások különös buzgalommal fordultak a fiatalkorúak felé. Szabó András és Molnár József nem csupán az fiatalkorúak bűnözővé válásának mechanizmusával, de reszocializálásukkal is behatóan foglalkoztak.⁴ Szabó András szerint a hibás nevelési helyzet alakítja ki a fiatalkorú társadalmi alkalmazkodásának hibás formáit, amit egészséges nevelési helyzet feltételei között lehet korrigálni. A bűnelkövetés az erkölcsi tudat defektusa, a nevelésnek az erkölcsi személyiséget kell átrendeznie, de nem az egyes tudattartalmak korrekciójával, hanem az egész személyiség korrekciójával, átnevelésre, reedukációra van szükség. Szabó és Molnár is elméletileg képesnek tartotta a zártintézeti kényszernevelést a magatartás-determinációra, belátták azonban, hogy súlyos megvalósítási nehézségeket kell az intézeteknek leküzdenie. Szabó András módszertani javaslatain Makarenko hatása tükröződött, amikor megállapította, hogy a büntető intézeti nevelés tárgya a közösség, amely a nevelő követeléseit az egyén felé megerősítheti, ezért kezdeményezte az öntevékeny szervezetek szélesebb körű bevezetését. A zárt intézetek pedagógiai légkörének javítását a belső életrendnek a szabad élet viszonyaihoz közelítésében látta. A szerzők korabeli felfogása nem volt mentes attól a pedagógiai optimizmustól, ami a 60-as évek konszolidációjából táplálkozott. Hitték, hogy az állam jószándéka képes biztosítani a büntető intézkedések kedvező pedagógiai légkörének tárgyi és személyi feltételeit.

A kriminológiai tanulmányokban a 70-es évek elejétől, a pedagógiai irodalomban az évtized közepétől jelennek meg a nevelőintézetek reszocializációs hatását megkérdőjelező írások. Aligha vitatható, hogy volt áthallás a nyugati treatment-ideológia kudarcáról, de a hazai tapasztalatok is arra mutattak, hogy a fiatalkorúak reszocializálásához nem elegendő a pedagógiai optimizmus. Murányi-Kovács Endréné egy 1977-es kutatása alapján egyenesen arról írt, hogy a zártintézeti nevelés kifejezetten antipedagógikus helyzet, amely nem alkalmas a reszocializációra. Vizsgálata szerint a növendékek 80-90%-a nem visszafordíthatatlanul antiszociális, amikor az intézetbe kerül, ott azonban döntési felelősségük feladására, dependenciára, komformizmusra szocializálódnak. Megoldási javaslataiban az egyéniesítést hangsúlyozó több típusú, a nyitottság és a zártság fokozataival rendelkező nevelőintézeti hálózat kialakításának igénye állt.⁵ A szakirodalom kritikus hangvétele a 80-as években a feltorlódnó nehézségek miatt még erőteljesebbé vált. Így – többek között – az intézetekben folyó oktatás hatékonyságát kérdőjelezte meg Volentics Anna, amikor a kognitív funkciók fejlesztésén túl az elmaradt készségek, képességek pótlását is elengedhetetlennek tartotta. Alapvető fontosságot tulajdonított a szociálisan kompetens viselkedésformák gyakoroltatásának és javaslata szerint a növendékek érzelmi befolyásolásán keresztül kell megkísérelni motivációs struktúrájuk átprogramozását.

A korabeli szakirodalomban a növendékek szakmai képzésének problematikája élesen bontakozott ki. A szakoktatásnak, amely az 50-es, 60-as években a javítóintézeti

⁴ Lásd különösen: SZABÓ ANDRÁS: *A nevelési helyzet alapproblémái a fiatalkorúak börtönében*. Állam és Jogtudomány 1962/3.; *Nevelés a szabadságvesztés végrehajtása során*. Jogtudományi Közlöny 1966/11.;

MOLNÁR JÓZSEF: *A büntetett fiatalkorúak személyiségformálása és a javítóintézet*. Kriminológiai Tanulmányok II. kötet. 220–250. p.

⁵ KOVÁCS MURÁNYI-ENDRÉNÉ: *Reszocializálás a zárt nevelőintézetben*. In: Tanulmánygyűjtemény az inadaptált serdülők pedagógiája köréből. Budapest, 1982. 213–226. p.

nevelés centrumában helyezkedett el, a 70-es, 80-as években korlátokat szabott a gazdaságossági szempontokat előtérbe helyező középüzemi típusú munkáltatás. A 90-es évektől nyílt lehetőség a kisipari, szolgálati jellegű készségelsajátító tanfolyamok szervezéséhez, azonban továbbra is kérdéses maradt, hogy az intézetek mennyiben képesek javítani az elbocsátottak helyzetét a munkaerőpiacon. Volentics Anna egy, a 90-es évek elején írott tanulmányában arra mutatott rá, hogy a javítóintézetek két ellentmondásos funkciót, a nevelésit és a szabadságkorlátozást egyszerre, összehangoltan képtelenek működtetni és ez különösen a gazdaság és a pedagógia válságának és a fiatalok bűnözése gyors növekedése időszakában éleződik ki.⁶ Rácz József és Aczél Anna arról írt, hogy az elvárások és konfliktusok feloldásának módja a tárgyi és személyi feltételek defenzívájában a totális és egyre zártabb intézmény felé visszavonulás, amely nem alkalmas a személyiség-korrekció légkörének kialakításához.⁷ Feltételezhető, hogy a javítóintézetek eme funkcionális zavarai mutatkoztak a 80-as évek ítélkezési gyakorlatában (1981-ben még 532, 1990-ben már csak 217 beutalás történt).

A 70-es évek végén a Btk. kodifikációja kapcsán újból megtörtént a szankciórendszer áttekintése. A kodifikációs bizottság figyelmét ugyan felkeltette a javítóintézeti nevelés határozatlan tartama és az ebből is fakadó feszültségek, ennek ellenére a '78. évi Btk-ba változatlanul átvették az intézményt. Csak a 90-es évek elején élénkült fel a vita arról, hogy a jogkövetkezményt jogi-igazságossági problémák terhelik. Nevezetesen az, hogy a szabadságelvonással járó dualista kombináció ellentmondásos, mert az enyhébb bűncselekményért kiszabott javítóintézeti nevelés határozatlan, míg a súlyosabb cselekményért határozott – többnyire rövid tartamú – büntetés járt. A javítóintézetbe utaltakat tehát aránytalanul nagyobb hátrány érte, amit tetézett az is, hogy az előzetes letartóztatás tartama nem számított be a büntetésben. A javítóintézeti nevelés ilyen fenntartását kérdőjelezte meg a nyugati világban a 80-as évektől végbemenő neoklasszikus fordulat is. Európában – különösen a fiatalok szankciórendszeréből – száműzték a határozatlan tartamú büntetéseket. Nálunk, mint ismeretes, erre a lépésre a Btk. 1995. évi XLI. törvényi novellájával került sor, amely a javítóintézeti nevelést határozott tartamú intézkedéssé alakította át és amelybe beszámítani rendelte az előzetesbe töltött időt.

2. A Bv. kódex rendelkezése szerint „a javítóintézeti nevelés végrehajtásának feladata a fiatalok nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányban fejlődjenek és a társadalom hasznos tagjává váljanak.”⁸ Ennek a feladatnak a szakmai részletezését a javítóintézetek programjában találhatjuk, mint – többek között – a növendékek egyéni és kis csoportos fejlesztése; korrekciós nevelése, a szocializációs hiányok pótlása, a kommunikációs szint emelése; a családi életre nevelés; a társadalmi beilleszkedési zavarok megszüntetése, oldása; az oktatás, szakmai képzés; a munkafoglalkoztatás, a munkavégzéshez szükséges készségek fejlesztése; a személyiségfejlesztés és az utógondozás. Jogszabályi szempontból jól átgondolt, megalkotott rendszer biztosítja a javítóintézeti nevelés végrehajtását.

⁶ VOLENTICS ANNA: *Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok reszocializációjának kérdései*. Kézirat, Budapest, 1992. 57. p.

⁷ RÁCS JÓZSEF: *Totális intézmény jellegű nevelőintézet működésének egyes szociálpedagógiai jellemzői*. Gyermek- és Ifjúságvédelem 1990/1, 19. p. és B. ACZÉL ANNA: *Speciális nevelőotthonok és zárt intézetek növendékeinek életútja és az intézményrendszer hatékonysága*. Tájékoztató Bulletin 1992. 243. p.

⁸ 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet 105. § (1).

A növendékek az intézetbe felvételüket követően a *befogadó csoportba* kerülnek, ahol pedagógiai, pszichológiai, orvosi, szakorvosi és gyógypedagógiai vizsgálatok, felmérések alapján végzik el megismerésüket. Az ismerkedés folyamata kölcsönös, a növendék is itt tanulja meg az intézeti élet legfontosabb szabályait, alapvető normáit. A növendékek legfeljebb egy hónap itt tartózkodás után kerülnek az intézet alapegységeibe, a *nevelőcsoportokba*. E csoportok kialakítását, a növendékek klasszifikálását az intézetek egyedi szakmai programjai tartalmazzák (így pl. működnek úgynevezett „otthon csoportok”, korrekciós, pszichopedagógiai, és egészségügyi profilú csoportok, stb.). Egy csoportba legfeljebb 12 növendék helyezhető el, de „az értelmi fogyatékos, szenvedélybeteg, a súlyos beilleszkedési zavarokkal, személyiségzavarokkal küzdő fiatalok számára létrehozott csoportokban legfeljebb 8 fő helyezhető el.”⁹ A csoportélet ugyan pótolni nem tudja, de modellezni próbálja a családi életet. Az itt folyó szakmai munkát a *csoportnevelők* irányítják, ők a nevelőmunka kulcsszereplői. Elkészítik a növendékek egyéni-fejlesztési terveit és folyamatosan figyelemmel kísérik az abban foglaltak megvalósulását. A növendékekkel szoros kapcsolatra, erős emberi-érzelmi kötődésre törekszenek. Ennek eredményeként gyakran alakul ki a nevelő-növendék tartós, az intézeti együttlétén túli kapcsolat is. Gyakran keresik fel telefonon, levélben, vagy akár személyesen régi nevelőiket. Ilyenkor vagy problémás élethelyzetük rendezéséhez kérnek segítséget, vagy csak egyszerűen „bejelentkeznek” és elmondják, hogyan alakult életük. A nevelők munkáját a *gyermekfelügyelők, a tanárok, a pszichológus, a gyógypedagógus, az orvos, a pszichiáter, és a szociális munkás* segítik. A szakemberek „team-munkában” dolgoznak, a növendékeket érintő legfontosabb döntéseiket közös megbeszéléseken hozzák. Az interakciók során a felnőttek magatartásukkal folyamatosan normákat közvetítenek, példát mutatnak. A hitelesség, az egyértelműség, a szavahihetőség, a kiszámíthatóság, a következetesség, a kölcsönös tisztelet azok az értékek, melyek a növendékek számára orientációs példát biztosítanak. Törekednek arra, hogy az intézet minden munkatársa azonos felfogásban, egységesen járuljon hozzá a pedagógiai folyamathoz.¹⁰

Az *iskolai oktatásnak, szakmai képzésnek* korunkban is kiemelkedő szerepet tulajdonítanak az intézetek, hiszen a piacképes ismeretek, képességek és szakmák elsajátítása nélkül a növendékek esélyei igen csekélyek a munkaerőpiacon, és a többségi társadalomban. Mindegyik intézetben lehetőség van az általános iskolai és szakiskolai tanulmányok folytatására, a fiúintézetekben szakma tanulására is. Jelenleg a tankötelezettség a 18. életév betöltéséig terjed, ennek megfelelően a fiatalok túlnyomó többsége kötelező jelleggel részt vesz az iskolai oktatás különböző formáiban. Általában elmondható, hogy a növendékek ismeretei nagyon hiányosak, bekerülésük előtt rendszertelenül, vagy egyáltalán nem jártak iskolába, a tanulás irányába motiválatlanok. Mindebből következik, hogy az iskolai élet motivációs háttérét is a rendszeres értékeléssel, pozitív visszacsatolással kell megteremteni. Amellett, hogy az intézetek az iskolai szocializáció hiányait is megkísérik pótolni, különös gondot fordítanak az egyéni fejlesztő foglalkozásokra, és a tehetséggondozásra is. Mivel sem az intézetbe történő bekerülés, sem az elbocsátás nem igazodik tanévekhez, az iskolai oktatás a javítóintézetekben folyamatos, évente több alkalommal is biztosítja a növendékeknek a vizsgázás lehetőségét. Kivételes esetekben, kérelemre lehetőség nyílik arra is, hogy a fiatal a javítóintézet igazgatója-

⁹ Rendtartás 19 § (1)

¹⁰ B. ACZÉL Anna et al.: *Rákospalotai körkép*. Család Gyermek Ifjúság 2002/2. IX. évfolyam

nak engedélye alapján az intézeten kívül folytassa tanulmányait. Azokban az intézetekben, ahol erre lehetőség nyílik az általános iskolát végzettek számára *betanított és szakmunkásképző tanfolyamokat* szerveznek.¹¹ A képzés (termeléssel egybekapcsolva) tanműhelyekben, önálló gyártmány, bér munka, saját értékmegőrző, értéknövelő munkafoglalkozásokon valósul meg. A tanműhely elsődleges feladata a szakmai képzésben és tanfolyamokon résztvevő növendékek meghatározott tanterv szerinti gyakorlati oktatása. Fejlesztési iránynak tekintik a munkaerőpiacra történő bejutás lehetőségeinek biztosítását. Intézetben belül olyan részsakma-képzési programokat is működtetnek, amelyek az ő fejlődési, fejlesztési ütemüknek megfelelnek. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a növendékek az intézményből való elbocsátás után szembekerülnek azzal a ténnyel, hogy a munkáltató nem érdekelt egy javítóintézetből elbocsátott fiatal foglalkoztatásában, akkor sem, ha a fiatal szakmailag képzett, szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik. Fontos lenne a munkáltatót valami módon érdekeltté tenni abban, hogy a szakmailag képzett, hátrányos helyzetű, javítóintézetből elbocsátott fiatal foglalkoztasson.

Az intézetek különös gondot fordítanak a *szabadidős, vagy közművelődési tevékenységek* változatos és a növendékek számára vonzó kínálata megszervezéséhez. A növendékek korábban kialakult helytelen időtöltési szokásait nem könnyű felváltani kreatív, sikerélményt kínáló, önbecsülést is fokozó tevékenységekre. Az intézeti tapasztalatok szerint a sport az, amely az életkori sajátosságoknak megfelelő mozgásigényt kielégíti, és amellyel jól motiválhatók a növendékek. Megérezhetik a küzdelem, a győzelem, a kiatartás ízét, és nem utolsósorban érzelmi feszültségeik levezetésének is ez az egyik legjobb módja.¹² Hasonlóan sikeres személyiségfejlesztő módszer a táncoktatás.¹³ Több intézetben hagyományosan működnek olyan szakkörök, és foglalkozások, amelyek a cigány népművészetre, kultúrára építenek. A roma növendékek nagy része csak szórva nyos ismeretekkel rendelkezik kultúrájáról. Népük nyelvének, szokásainak, hiedelemvilágának, zenéjének, táncainak ismerete stabil értékképző része lehet életüknek, s egyben jól kihasználható nevelési lehetőség a velük foglalkozó pedagógusoknak.¹⁴ A zárt intézetek szakköri, művészeti és kulturális programjainak az eredményességét általában a szemléken, versenyeken, kiállításokon és a növendékek egyéni sorsának alakulásán lehet lemérni.¹⁵

A *növendékek kapcsolattartásának rendjét* – a rendtartás szabályaival összhangban – az intézetek maguk alakítják ki. A legfontosabb cél az, hogy a fiatal kapcsolata ne

¹¹ Hagyományosan színvonalas szakmai képzés folyik az aszódi javítóintézetben, többek között kőműves, szerkezetlakatos, csztergályos, festő, kosárfonó, kerti munkás, állatgondozó szakmákban.

¹² Az intézetekben és intézetek között rendszeresek a sportversenyek, különösen asztalitenisz és labdarúgás sportágakban, valamennyi intézetben konditerem működik.

¹³ 1998 tavaszán az 1. sz. Fiúnevelő Intézetben nonverbális mozgásszínházi bemutató keltett nagy érdeklődést a szakemberek körében. Lásd: KARANEDEV IVÁNNÉ – OSVÁTH ERZSÉBET: *A nonverbális mozgásszínház, mint személyiségfejlesztő csoportmódszer*. Kriminológiai Közlemények 58. Budapest, 2000. 102–115. p.

¹⁴ A Rákospalotai javítóintézetben évek óta működik a Cigány-klub, amelyet külső segítők szerveznek, és vezetnek. A klubfoglalkozások keretében cigány témájú filmvetítéseket tartanak, vetélkedők, és beszélgetések keretében régi roma szokásokat elevenítenek fel, színjátékokkal, és bábjátékkal. A lányok czeken a napokon egy-egy jellegzetes cigány ételt készítenek el.

¹⁵ A budapesti fiúnevelő intézetben kommunikációs képzés, valamint kreatív foglalkoztatás, mint a szónyegszövés folyik, emellett a növendékek idegen nyelvet, és számítástechnikai alapismereteket tanulhatnak. Rákospalotán táncoktatás mellett még szövés, fazekasság, varrás, gyöngyfüzés, festés szakköröket működtetnek. Aszódon rajz-, szövő-, video-, testépítő-, barkács-, villamossági-, hagyományörző és természetjáró szakkörök működnek. Debrecenben gitárszakkör, tartásjavító, számítógépes, környezetvédelem, testépítő, roma művelődés, filmklub, és drámaszakkör van, helyi újságot szerkesztenek a fiatalok, Mákvirág címmel.

szakadjon meg hozzátartozóival. Ennek érdekében minden növendék korlátlan gyakorisággal és terjedelemben levelezhet, a házirend szabályainak megfelelően telefonálhat és kaphat csomagot. Látogatást havonta legalább egy alkalommal kell a fiatal kapcsolattartói számára engedélyezni. A kapcsolattartás legjelentősebb formái azonban azok, melyek keretében a fiatal hosszabb-rövidebb időre elhagyhatja az intézet területét, és hazamehet családjához (kimenő, eltávozás és szabadság). Kimenőre, hetente egyszer, tíz óra időtartamban az a fiatal engedhető, aki legalább egy hónapja az intézetben tartózkodik. Az eltávozás és a szabadság intézménye pedig hosszabb idejű otthon-tartózkodást tesz lehetővé. Az eltávozások megfelelő előkészítése különös jelentőséggel bír, mert az első eltávozás mindig nagy próba egy növendék számára. Ha nem érzékel vissza az intézetbe, felkutatásához a bíróság, és a rendőrség közreműködését kéri.¹⁶ Ha a növendékek, magatartásuk és iskolai teljesítményük alapján megérdemlik, és nem állnak fegyelmi büntetés hatálya alatt sem, akkor az eltávozásokra havonta, kivételes esetekben kéthetente is sor kerülhet. A családjukkal folyamatos kapcsolatban maradó növendékeknek sokkal nagyobb esélyük lesz az elbocsátás után a visszailleszkedésre. Számosan vannak azonban olyanok, akiknek családi kapcsolataik már befogadásukkor is rendezetlenek, illetve akik gyermekotthonból érkeztek az intézetekbe. Az ő jutalmazásukra sajnos nem minden esetben alkalmas az eltávozás, mert vagy önmaguk nem szeretnék élni ezzel a lehetőséggel, vagy nincs, aki fogadja őket.

A nevelés egyik legfontosabb eszközt képezi a *növendékek magatartásának folyamatos értékelése*, a jutalmazási és büntetési formáknak a rendtartásban meghatározott rendszere. Az intézetekben alapvető kérdés, hogy a nevelési folyamatot elsősorban a kölcsönösségre és a bizalomra kell építeni a tekintélyelvűség és a fegyelmezés helyett. A rendtartás a jutalmazási formák között említi a nevelői (osztályfőnöki, szakoktatói) dicséretet, az igazgatói dicséretet, a tárgyjutalmat, a korábban kiszabott fegyelmi büntetés elengedését, enyhítését, valamint az egyéni vagy csoportos kulturális- vagy sportprogram biztosítását.¹⁷ A leggyakoribb és legjobban motiváló jutalmazási formák azonban a kimenő, az eltávozás és szabadságolás intézménye, melyeknek engedélyezése a növendékek magatartásától, és az intézetben eltöltött idő tartamától függ. A jutalmazási rendszer megfelelő, hatékony működtetéséhez nem elég, ha az elvárások jól átláthatóak, követhetőek és a növendékek számára érthetőek, fontos az is, hogy a növendékek munkáját folyamatos és azonnali értékelés, visszajelzés kövesse.

A javítóintézeti nevelés határozott időtartamú szankció. A bíróság ítéletében meghatározott időtartam letöltésével, valamint a 19. életév betöltésével a növendékeket az intézetből véglegesen el kell bocsátani, a jogszabályi rendelkezések lehetővé teszik az ideiglenes elbocsátást is. Az elbocsátások előkészítése, a jövőben rendelkezésre álló lakhatási-, munkavégzési- vagy továbbtanulási lehetőségek felkutatása az utógondozók feladata. Az utógondozásban való részvétel teljesen önkéntes, az elhelyezés a fiatal kérelme alapján, a közte és a javítóintézet között megkötött együttműködési megállapodásban rögzített feltételek alapján történik. Ez a gondozási forma a fiatal autonómiájára alapoz, döntési kompetenciájának szélesítésére törekszik. Legfőbb célja, hogy elősegítse

¹⁶ Tapasztalatok szerint az esetek többségében néhány hetes, esetleg hónapos szökést követően a fiatalok visszakérülnek a javítóintézetekbe. A szökést követően szorosabb felügyelet alá kerülnek a növendékek és a szökés időtartamától, körülményeitől függően – a fegyelmi tanács által lefolytatott vizsgálat alapján kiszabott fegyelmi büntetésben megállapított időtartamban – nem mehetnek kimenőre és eltávozásra.

¹⁷ Rendtartás 36. § (2).

a fiatal társadalmi integrációját, tanulmányaiban, munkakezdésében, önálló életvitelének kialakításában támogatást nyújtson.

3. *A javítóintézetek tevékenységéről, pedagógiai hatásrendszeréről* a hazai szakirodalomban egybehangzóan kedvező a kutatók értékelése. Kerezsi Klára, Kó József, és Gosztonyi Géza 2007-ben végzett számos részletre kiterjedő utánkövetéses vizsgálata is ezt a tényt erősíti: „A kutatás során nagyon kedvező kép rajzolódott ki a javítóintézetekről. A bekerülő fiatalok többsége nem büntetesként, hanem egyfajta segítségként élte meg az ott töltött időt, mely lehetőséget adott számukra, hogy szakítsanak korábbi magatartásukkal, és ehhez a folyamathoz megfelelő segítséget is kaptak. Az intézetekben dolgozó nevelők rendkívül jól szerepeltek. A fiataloknak kedvező tapasztalataik vannak velük kapcsolatban és az összegyűjtött adatok azt bizonyítják, hogy a többségnek valós és hasznos segítséget nyújtottak. A vizsgálat eredményei szerint a javítóintézeti elhelyezés nagyon hasznos jogintézmény, a bekerülő speciális populáció számára reális lehetőséget teremt életvezetési problémáik egy részének megoldására, és több területen javítja az intézetben nevelt fiatalok esélyeit.”¹⁸ E kutatás során fontos információval szolgáltak azok a válaszok, amelyeket az intézetben eltöltött idő hasznosságára vonatkozó kérdésekre adtak a fiatalok. Általánosságban elmondható, hogy pozitívan értékelték az intézetek által nyújtott kulturális, képzési, munka és sport lehetőségeket. Sokan az intézet falai között fejezheték be általános iskolai tanulmányaikat, szereztek szakmát. Pozitívumként sokan említették a rendszeres étkezést, a megfelelő ellátást és a tiszta rendezett körülményeket. Negatívumként főleg a bezártság és a család, barátok hiánya szerepelt. A fiatalok megítélése szerint kifejezetten jó hatással volt az intézetben eltöltött idő a családi kapcsolataikra. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a külön töltött idő alatt ráébredtek mennyire fontosak egymás számára. Az intézet igyekezett bevonni a családot is a nevelésbe. A bűncselekménnyel kapcsolatos attitűdöket vizsgáló kérdésekre adott válaszokból kitűnt, hogy a fiatalok többsége (76%-a) nem tartja elfogadhatónak a bűncselekmények elkövetését és úgy gondolják, hogy nem fognak elkövetni a későbbiekben bűncselekményt.¹⁹

Az elmúlt másfél évtized tapasztalatai alapján sikeresnek tekinthető a Btk-t módosító 1995. évi XLI. törvénynek, a fiatalkorúak *a javítóintézetben végrehajtandó előzetes letartóztatására* vonatkozó rendelkezése is. A törvényhozó szándéka itt megvalósulni látszik, mert az intézetek egyrészt alkalmasnak bizonyultak a büntetőeljárás lefolytatásához szükséges biztonságos őrzést biztosítani, másrészt – a felnőtt korú terheltektől eltérően – itt már megkezdődhetett az a megismerési-nevelési folyamat, amelyet az intézkedés bírói elrendelése esetén folytatni lehet. Megvalósíthatónak bizonyult az 1996-ban a növendékek fejlesztésére kidolgozott program, amely a szociális, egészségügyi, értelmi, érzelmi, viselkedés-, kulturabeli, munkakészség-fejlesztésbeli, családi kapcsolatok terén hiányzó szükségletek pótlását jelölte ki.²⁰ A büntetés-végrehajtási intézetektől eltérően a javítóintézetekben pedagógiai intézményként fogadják az előzetes fiatalkorúakat,

¹⁸KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága*. Kriminológiai Tanulmányok 45. 2008. 109–110. p.

¹⁹U.o. 111–113. p.

²⁰Lásd e program részleteit: GIBICSÁR GYULA: *A gyermek- és fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzői*. Magyar Jog 1996/9, 543. p.

ahol a foglalkoztatás sokszínűsége, az iskolai felzárkóztatás lehetősége megvalósítható.²¹

4. A szakirodalomban, az intézetek különböző fórumain számos javaslat, gondolat merült fel az intézetek tevékenységének útjában álló akadályokról, a működőképesség problémáiról. Ezek közül a legfontosabbakat emeljük ki.

- Az intézetek akut problémája a javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalok alacsony száma.²² Vajon miért nem élnek a bírók gyakrabban a szakemberek által is elismerten hatékony javítóintézeti neveléssel? A szakirodalomban az egyik gyakori érv a fiatalok népesség csökkenésével kapcsolatos.²³ Nyomósabb indokok szólnak amellett, hogy nőtt az érintett korosztály által elkövetett súlyos, erőszakos bűncselekmények aránya és magas a bűnhalmazatok száma, ezekben az ügyekben pedig ritkábban és csak indokolt esetekben élhet a bíró a javítóintézeti nevelés kiszabásával. A javítóintézeti nevelés kiszabását az is jelentősen befolyásolhatja, hogy az ezredforduló után az igazságszolgáltatásban szélesebb alkalmazást nyertek az alternatív szankciók és a diverzió. Sajnálatosan korlátozza a javítóintézeti nevelés kiszabását a büntetőeljárás elhúzódása is. Csak kevés esetben születik ítélet fél éven belül, gyakori az egy évig tartó eljárás, de az is előfordul, hogy fiatalok esetében két év, esetenként ennél több idő alatt születik ítélet. A cselekmény óta eltelt idő hosszúsága miatt ezekben az esetekben a nevelés hatékonysága erősen megkérdőjelezhetővé válik. Számos esetben az eljárás elhúzódása közben a fiatal betölti azt az életkort, amikor már nem lehet alanya javítóintézeti nevelésnek.²⁴

- A javítóintézeti nevelés próbatétele, hogy elbocsátás után a *növendék miként illeszkedik be* ugyanabba a környezetbe, ahonnan őt kiemelték. Gyakorlatilag két lehetősége van az elbocsátott növendéknek, mint ezt Lénárd Krisztina és Rácz Andrea kitűnő elemzésükben írják: „vagy beilleszkedik a befogadó közegbe és elveszti az intézet által képviselt értékeket, vagy elhagyja a befogadó közeget és saját maga próbál meg értékeinek megfelelő életvitelt immár egyedül kialakítani. Ebben az esetben optimális viszonyok között szakmával rendelkezik a fiatal – tiszta erkölcsi bizonyítvánnyal indulva, de 1-2-3 évet a társadalomból, a mindennapokból elzárva töltve – lakhatás, munkahely és az újrakezdéshez szükséges anyagi feltételek, kiépületlen társas network nélkül.”²⁵ Sem a szakembereknek, sem a növendékeknek nem könnyű ezzel a kényszerű választási le-

²¹ A másfél évtizede a javítóintézetekben végrehajtott előzetes letartóztatásról tartalmas elemzések olvashatók: B. ACZÉL ANNA: *A fiatalokkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtási tapasztalatai*. Kriminológiai Közlemények 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 94–100. p.; KARANEDV IVÁNNÉ: *A fiatalokkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtási tapasztalatai*. Kriminológiai Közlemények 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 101–109. p.; LACZKOVICS MÁRIA: *A fiatalokkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések tapasztalatairól*. Kriminológiai Közlemények 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010. 110–114. p.

²² 2001-ben 297, 2002-ben 300, 2003-ban 219, 2004-ben 196, 2005-ben 195, 2006-ban 192, 2007-ben 191, 2008-ban 221, 2009-ben 204, 2010-ben 197 javítóintézeti nevelés elrendelésére került sor.

²³ A fiatalok lakónépesség száma 1998. és 2010. között mintegy 7,9 %-kal csökkent.

²⁴ A Legfőbb Ügyészség 2007-ben végzett vizsgálata igazolta, hogy a fiatalok elleni büntetőeljárás idősebbé válására vonatkozó elvárások nem mindig érvényesülnek megfelelően, a soronkívüliség követelményének gyakran nem tudnak érvényt szerezni, az idő múlása pedig több ügyben is hátrányosan befolyásolta az alkalmazható jogkövetkezmények megválasztását. Lásd: LAJTÁR ISTVÁN: *A fiatalokkal szembeni büntetőeljárások idősebbé válásának vizsgálata*. Ügyészek Lapja 2008/ 4, 5–15. p.

²⁵ LÉNÁRD KRISZTINA – RÁCZ ANDREA: *A javítóintézet, mint támogató intézmény dezintegráló hatásai*. 2003. 135–136. p.

hetőséggel szembenézni, ezért azon növendékek számára, akik valamilyen körülmény folytán családjukba nem tudnak, vagy nem akarnak visszatérni, vagy iskolai tanulmányaikat a javítóintézetben kívánják befejezni, az intézetek utógondozó részleget működtetnek.

- Hegedűs Judit kutatásának egyik legfontosabb része a javítóintézeti pedagógusok problémáinak feltárása volt. Komoly gondot jelent számukra az anyagi megbecsülés hiánya mellett a kívülről jövő szakmai támogatás hiánya (szupervízió, esettanulmányok biztosítása). A pedagógiai értékelés nemcsak a növendékek teljesítményének visszacsatolása során okozhat problémát a javítóintézeti pedagógusok számára, hanem saját munkájuk megítélése esetében is. Problémát jelent számukra „hovatartozásuk”: helyük, szerepük az igazságszolgáltatás által elvárt zártintézeti szankció alkalmazása és a komplex pedagógiai feladatként jelentkező személyiségfejlesztő tevékenység között. A szülőkkel való kapcsolattartásra nagy hangsúlyt fektetnek. Ezzel kapcsolatban joggal merülhet fel a dilemma: meddig van joga a pedagógusnak beleszólni a család életébe? A kompetenciahatárok dilemmája végigköveti valamennyi pedagógus pályafutását.²⁶

Összefoglalóan megállapítható, hogy a javítóintézetek gazdag nevelési hagyományaikra építve, honi viszonylatban kiemelkedő szakmaisággal gondoskodnak a rájuk bízott fiatakorúak sorsrendezéséről, annak elősegítéséről, hogy beilleszkedjenek a társadalomba. Ennek érdekében pozitív értékeket közvetítenek a neveltek számára, amit azok optimális esetben elfogadnak, beépítve személyiségükbe, értékrendjükbe. Megállapítható az is, hogy az intézetek megfelelő pszichológia – pedagógiai nevelési programok biztosításával, alternatív nevelési módszerek alkalmazásával törekednek a beilleszkedés készségének erősítésére. Ennek érdekében fokozott súlyt helyeznek szakembereik folyamatos képzésére. A fiatakorúak e zártintézeti végrehajtásának sikere bizonyítja, hogy van a büntetőjog kereteibe illeszthető, az életkori sajátosságokhoz alkalmazkodó pedagógiai tartalmú törekvés a fiatakorúak mentésére. Ezt a javítóintézetek személyi állománya lelkes elkötelezettséggel végzi, még akkor is, ha számos nehézséggel kell megküzdeniük.

Befejezésül ide idéznénk Balogh Jenő szellemét, aki a XX. század elején a következőket mondotta: „míg a felnőtt elítéltek megjavítása terén a legjobb lelküket is elhagyja a remény, addig az elbukott fiatakorúak felemelésének munkáját, legyen az bár megvalósíthatatlan esemény, csüggedés nélkül végeznünk kell... Ha azonban a dolgot mélyebben megvizsgáljuk, szemünkbe ötlük, hogy ez az emberbaráti tevékenység fiatakorúak ezreit mentheti meg, közülük is százakat attól, hogy a jövőben újabb bűncselekményt kövessenek el ellenünk, de mentésük olyan gazdasági cél is, melyet a társadalom értelmes részének szem előtt kell tartania.”

²⁶ Lásd részletesen: HEGEDŰS JUDIT: *Fiatakorú bűnelkövetők gyermekkoruk és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest, 2007. 205–211. p.

JÓZSEF LŐRINCZ

EIN BERICHT ÜBER DEN VOLLZUG DER MASSNAHME
„DIE ERZIEHUNG IN DER BESSERUNGSANSTALT”

(Zusammenfassung)

Die Rolle der Erziehung in Besserungsanstalten hat sich in dem einheimischen Sanktionssystem in den letzten 130 Jahren – den Erwartungen der ideologischen und geistlichen Bestrebungen der einzelnen Zeitaltern und der aktuellen Strafpolitik gemäß – ständig gewechselt. Trotzdem haben sich das Wesen, der Inhalt und die Methode und Mittel der fachlichen Arbeit lieber verfeinert und reifer geworden, anstatt sich am wesentlichen geändert zu haben.

Seit der Gründung dieser Anstalten hat man für die Fürsorgezöglinge sehr strenge Anforderungen der Lebensführung bestimmt, jedoch haben die Schulunterricht, die fachliche Bildung und die Arbeitsbeschäftigung ihre führende Rolle behalten. Die Besserungsanstalten sorgen – basierend auf ihre reichen Erziehungstraditionen mit hoher Professionalität dafür, daß sich die Zöglinge in die Gesellschaft integrieren können. Im Interesse dessen vermitteln sie positive Werte für die Zöglinge, die sie im optimalen Falle annehmen und in ihre Wertordnung und Persönlichkeit einbauen. Es kann auch festgestellt werden, dass die Besserungsanstalten mit der Versicherung von entsprechenden psychologisch-pädagogischen Erziehungsprogramme und der Anwendung von alternativen Erziehungsmethoden sich darum bemühen, die Bereitschaft zur Integration zu verstärken. So es kann festgelegt werden, dass die Besserungsanstalten zurzeit den realistischen Erwartungen entsprechen können.

Die Erhöhung der Erneuerungsfähigkeit der Besserungsanstalten ist jedoch erforderlich. Die progressiven Traditionen können sie nicht behaglich machen, die kontinuierliche Verstärkung und Entwicklung ihrer beruflichen Tätigkeit ist unbedingt notwendig, weil sie auf die Wechslungen der Umwelt reagieren sollen. Die in den vergangenen Jahren vorgekommenen Umstellungen in der Wirtschaft und die Umwandlung der Arbeitskräftemarkt haben auf die Anstellungsmöglichkeiten der von den Besserungsanstalten entlassenen Population, die auch vorher schon mehrfach benachteiligt worden war, eine ziemlich negative Wirkung gehabt.

Die folgenden Verbesserungen sind vorzuschlagen: eine mehr gründliche Vorbereitung der Entlassungen, die sorgfältige Begründung der Integration, die Erfassung der Arbeitsmöglichkeiten, die optimaler wie bisher Ausnützung der verschiedenen Projekten und alternativen Möglichkeiten, die Schaffung eines eigenen Entlassungssystems, Nachbetreuungshauses und der von denen geförderten und betätigten Arbeitsplätze.